

Absztrakt

Jelen tanulmányban a doktori kutatásom egy kiemelt szegmensének vizsgálatára helyezem a hangsúlyt, mégpedig a családegyesítés céljával elvándorolt családokra. A külföldre történő munkamigráció jelenségének lokális (gyergyóremetei) sajátosságainak vizsgálva jelentős a házastársak és gyermekek elvándorlása, követve a családfőt. A lakóköznyezetből való kilépés és az új társadalomba való belépés metszéspontján egyrészt a helyidentitás és helyhez kötődés elemeit vizsgálom, amelyek a kibocsájtó társadalomhoz köthetőek, másrészt pedig a befogadó társadalomban található kultúrával való találkozás folyamatát tárom fel a kisgyermeket nevelő szülők nézőpontján keresztül.

Kulcsszavak: helyidentitás, kulturális sokk, akkulturáció, kulturális adaptáció

Abstract

In this study, I focus on a prominent segment of my doctoral research, namely on families who emigrated for the purpose of family reunification. Examining the local (Gyergyóremete) characteristics of the phenomenon of work migration abroad, the emigration of spouses and children, following the head of the family, is significant. On the one hand, at the intersection of exiting the living environment and entering a new society, I examine the elements of place identity and attachment to place, which can be linked to the emitting society. On the other hand, I explore the process of encountering the culture of the host society through the perspective of parents raising young children.

Keywords: place identity, culture shock, acculturation, cultural adaptation

Bevezető

A migráció interdiszciplinárisan kutatott társadalmi probléma, amelyet ebben a tanulmányban a szociológia és pszichológia tudományterületek metszéspontján vizsgálok. A migráció lokális jelenségét egy

szűk csoport – a családegyesítés céljával elvándorolt családok – szintjén elemzek, a kibocsájtó helyhez való kötődés egyes elemeinek, valamint a befogadó társadalomban végbemenő kulturális adaptáció vizsgálatát. Interjúalanyaim olyan családok, akik a családfőt követve ideiglenesen külföldre költöztek kisgyermekükkel. Kutatási csoportomban három olyan tényezőt kategorizáltam, amelyek identitásuk részeként erősítik helyhez kötődésüket (Dúll 2009, Dúll–László–Horvát–Milityi 2006, Proshansky et al. 1983, Kovács 2015): vallás, természet és nyelv. Tanulmányom második felében a kultúra és migráció néhány aspektusát veszem górcső alá, amelyekkel interjúalanyaim szembesültek ideiglenes külföldi létük során.

Rövid fogalmi áttekintés

A migráció napjainkban még mindig egyik legaktuálisabb társadalmi jelenség és probléma. Fogalmának meghatározása nem egyszerű feladat az arra vállalkozóknak, egységes és átfogó definíció nem létezik. A fogalom latin eredetét tekintve vándorlást jelent. A latin eredet mögött fölsejlik az a nem elhanyagolható tényt, hogy már az antik világban is létező jelenség volt, amellyel foglalkozni kellett (Hautzinger 2016:5). Lukács Éva és Király Miklós (2001:20) szerint: „A vándorlás egyéni vagy csoportos akarat eredménye, amelyet az általános társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok, az egyéni szándék és a mindennapok történései együtt, egyszerre határoznak meg.” Definíciójukban a döntés és a döntés mögött álló tényezők rajzolódnak ki. Egy másik meghatározás szerint a „vándorlason a népesség adminisztratív határt átlépő lakóhelyváltogatását értjük” (Illés 2000:13). A hangsúly a mobilitásra helyeződik át, ugyanúgy, ahogyan a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) meghatározása szerint is, amelynek értelmében a migráció a szokásos tartózkodási hely megváltoztatását jelenti országhatáron belül vagy kívül (Sironi et al. 2019). A migrációs meghatározások kiindulópontjának tekinthető a tartózkodási hely. Kutatási terepem Gyergyóremete, egy hagyományosan kibocsájtó település, amelynek történetében mindig is jelen volt

a munkavállalás szándékával történő elvándorlás. Kutatásom fókuszja a határátlépőkre helyeződik, azonban az országon belüli munkavállalás is jelentős a vizsgált közösségben.

A migráció sokszínűségét támasztja alá a folyamatban résztvevők különböző társadalmi státusza, iskolázottsága és életkora is. A munkavállalás céljával történő migránsok között „van fiatal, középkorú és idős, roma és nem roma, diplomás, szakmunkás és alacsonyan képzett, jobb módú és szegény” (Váradai 2018:13). Kutatási terepemen megfigyelhető a külföldi munkavállalók sokszínűsége kortól, nemtől és családi állapotuktól függetlenül. Mindez azal magyarázható, hogy a település történelmében mindig is meghatározó volt ez a készpénzkeresti forma és az igencsak szerteágazó hálózatok révén, a fiataltól az idősebb korosztályig, nyelvi akadályok ellenére is, az arra vállalkozó megtalálják a munkalehetőséget külföldön.

Sik (2022) megfogalmazza a migráció minimáldefinícióját, amely a következőképpen összegzi az elvándorlás jelenségét: „Tekintsük migrációnak az emberek olyan mozgását, amelyek során (1) átlépi a nemzetállami határokat, s (2) ennek során mind maguk, mind hozzátartozóik szempontjából hosszabb távra és nagyobb mértékben ható változásokat (ami lehet gazdasági, kulturális, életmódbeli, politikai, s természetesen ezek halmaza is) okoz(hat)nak” (Sik 2022:11-12). Ebben a definícióban a migráció (lehetséges) hatásai is felsorakoznak. Kutatásom szempontjából releváns ez a meghatározás, mivel a családok életére gyakorolt hatását vizsgálom a migrációnak. Melyek azok kulturális- és értékrendbeli változások, amelyek a külföldi munkavállalás hatására jelentek meg a család életében? Az elvándorlás mögött álló okok és célok sokfélék, azonban a vándorlási idő teltével és gyakoriságával változnak. A kezdeti célok legfontosabb csoportját a jobb anyagi körülmények megteremtése alkotta. A családfő huzamos ideig történő külföldi „ingázása” azonban számos esetben a család elköltözésével is járt. Mindennek oka az esetek nagytöbbségében a kisebb gyerekek apa-hiánya: „*kikészült, napokig sírt az apja miatt*”. Jelen írásomban kutatásom e csoportjára összpontosítok.

A migrációs fogalom meghatározási áttekintés is alátámasztja a migráció sokszínűségét. Szükszavúnak vélem anyanyelvünket, illetve a szakirodalom nyelvezetét annak okán, hogy ilyen sok szempontból közelíti meg ugyanazon kifejezés definiálását, illetve a többféle jelenséget. Fontos kiemelni, hogy kutatásom alapját a munkavállalás szándékával

történő elvándorlás képezi. Napjainkban hangos a sajtó az illegális migrációtól, avagy az illegális bevándorlók ugyancsak illegális módon történő határátlépésétől. Sik (2022:20) szerint „bárhogy is definiáljuk a migrációt, azt az utca embere hajlamos lesz problémának érezni”. Jómagam is használok írásomban a „társadalmi probléma” kifejezést a migrációra lokális szinten, kutatási terepemre gondolva.

A kutatott társadalmi probléma interdiszciplináris, több tudományterület (biztonságpolitika, jogtudomány, szociológia, közgazdaságtan, pszichológia) egyszerre foglalkozik vele, ezáltal definiálva a jelenséget. Jelen tanulmány migrációkutatás környezetpszichológiai vetületének vizsgálatára helyezi a hangsúlyt a következő fejezetben.

Helyidentitás és helyhez kötődés

A környezetpszichológia legfontosabb vizsgálati területe a helyidentitás, amely szerint a szociális interakciók mellett az egyén identitásának kialakulásában meghatározó szerepet játszik fizikai környezete. Nevezetesen azokról a helyszínekről beszélhetünk, amelyek mindennapi életünket formálják, alakítják. A helyszínekhez az idő múlásával emlékek, érzések vagy éppen normák társulnak, amelyek hozzájárulnak az egyén „valamihez” vagy „valahová” tartozás érzésének kialakításához, a kötődéshez (Dúll 2009). A helykötődés alapját az érzelmi faktor képezi (Dúll–László–Horvát–Milityi 2006). A helyidentitás fogalma Proshansky és szerzőtársai (1983) nevéhez fűződik. „Az önzonosság kialakítása nem korlátozódik az egyén és a fontos másokra, hanem kiterjed a nem kevésbé fontos tárgyakra és dolgokra, terekre és helyekre, ahol az identitás alakult” (Proshansky et al. 1983).

Kovács (2015) a helyidentitás három dimenzióját különbözteti meg: otthon, lakhely és szülőföld. E három összetevő alakítja és formálja az énképet és helyhez kötődés kialakulását eredményezi. A visszaemlékezések során az egyén a szülőföldet „a múlt eseményei alapján megélt egyéni tapasztalatai és társadalmi, kulturális beállítottsága révén megszürt hálón keresztüli arcát látja” (Kovács 2015:199). Az identitás legközvetlenebb szintje az otthon, amely materiálisan újrateheremthető könnyedén. A lakóhelyhez vagy szülőföldhöz kötődés következtében az elvándorolt egyének és családok a befogadó környezetben nehezebben integrálódnak, alakítanak ki kapcsolatokat.

A helyidentitás a kötődés, a valahová tartozás és a biztonság szükségleteinek kielégítésében is fontos szerepet játszik. Pain (2000) tanulmányában a gazdasági tényezők hatására helyezi a hangsúlyt, amelyek befolyásolják a helyidentitás alakulását. Sipos (2016) szerint a lakóhely változtatása valamilyen hiányállapot megszüntetése érdekében meghozott döntés. A döntés pedig szándékosságot jelent. A migrációs jelenséget magyarázó szakirodalmi elméletek összetettek, a közgazdaságtani megközelítéstől a szociológiai szemléletig vizsgálják a migrációs folyamatok változását, alakulását, választ adva az idő közben felmerülő újabb és újabb kérdésekre. A migrációt kiváltó és fenntartó okok vizsgálata során több dimenziót, ezáltal több olyan faktort kell figyelembe venni, mint például a jövedelem- és élet-színvonalbeli különbségek, természeti katasztrófák, egyéni vágyak, célok, politikai okok stb.

A migráció és identitás kapcsolatának vizsgálata során megkerülhetetlen az önazonosság kérdése. Az egyéni életút során megannyi esetben ér önazonosságot kétségbe vonó hatás (Bokor 2005). A migrációban résztvevő egyénekre hatványozottan igaz mindez, mivel az identitás folyamatosan változik, adaptálva a befogadó társadalom (kulturális) értékrendjét, szokását. Ward (2001) szerint az önazonosság újraértékelése a migráció velejárója. Interjúalanyom közel húszéves külföldi munka után büszkén vallja, hogy hová jutott el: „(...) *ugye egy vezető pozícióba is vagyok, tehát nem én ácsolom össze a házakot, hanem maximum én mondom meg, hogy mi hogy kell legyen*”. Egy másik interjúalanyom kijelentette – miközben felesége a hazaköltözést tervezte –, hogy „*egyáltalán nem ragaszkodom ehhez a román élethez*”. Az előbbieken idézett részletekben tapasztalható az önazonosság változása. Kétségtelenül fontosak és figyelemre méltóak a narratív identitás elemei, pontosabban, hogy milyen kontextusban beszélnek el és élnek meg interjúalanyaim az identitásukat és önazonosságukat.

A lakóhely és -környezet változása hatással van a helyidentitásra. Új helyre költözve az egyén addigi helyidentitása változik, gyengül, összetevő elemei cserélődnek. A szakirodalom az átmenti állapotot „mentális hajléktalanságnak” nevezi (Niit 1993). Kutatásom (Nagy-Menyhárt 2022) során vizsgáltam a helyidentitást befolyásoló tényezőket, amely során a család mint elsődleges faktor rajzolódott ki. A családon belül a gyerekek életkora ugyanakkor meghatározó, amely számos esetben lakhelyváltást eredményezett.

Kutatásomnak a kiskorú gyerekeket nevelő családok képezik az alapját, azonban külön figyelmet

érdemel ezen a kategórián belül azoknak a családoknak a köre, akik általában az édesapát, a családfőt követve lakóhelyet változtattak. A döntést legtöbb esetben a családegyesítés, a kiskorú gyerek apahiánya motiválta. Interjúalanyaim kifejezéseiben az „*itthonhoz*” való ragaszkodást véltem felfedezni a külföldi „*otthon*” mellett. A ragaszkodás, a helyhez kötődés oka változó tényezők mentén rajzolódik ki, azonban mindenik esetben közös az itthon (Gyergyóremetén) meglévő ház, amelyet a külföldi jövedelemből a család számára minél inkább komfortosabbá alakítanak a majdani visszaköltözésre gondolva.

„(...) azért jöttem haza, hogy elmehessek templomba”

A lakóhely vizsgálata során a kutatások jelentős része a hangsúlyt a technikai tényezőkre helyezi, kevés figyelmet fordítva a vallási és szociális értékekre (Hardie 1989). Szakirodalmi áttekintésem során a vallással, mint a helyidentitás vagy a helyhez kötődés alaptényezőjével nem találkoztam. Az esetek többségében a muzulmán közösségek vándorlása kapcsán elemzi a szakirodalom ezt a témakört. Dúll (2009:69) szerint „a pszichológiai kötelékek kialakulását egy helyhez befolyásolja a környezeti múlt, aminek része a hely cseréje (pl. tulajdonlásváltozás, öröklés, jogok gyakorlása a föld felett stb.), a kollektív tapasztalatok a helyre vonatkozó hitekben (pl. vallási, spirituális vagy mitológiai), részvétel zarándoklatban vagy (vallási és/vagy világi) ünnepeken és az elbeszélésben (mesemondás vagy a hely elnevezése).

Kutatási terepem Gyergyóremete, egy zömében római katolikus vallású nagyközség, négy templommal, amelyek közül háromban napi és/vagy heti rendszerességgel vannak szentmisék. A Község területén elszórtan közel 60 útszéli kereszt is található, amelyek keresztvetésre, vagy csak fejhatásra készítették az előtte elhaladókat. A vallás szerepe meghatározó a falu életében, de tágabb értelemben egész Székelyföldre igaz. Interjúalanyaim több esetben használták a „*bála a Jó Istennek*” kifejezést, egy-egy pozitív, számukra örömteli esemény, történet kifejezésére. A szókapcsolat önmagában nem jelöli a vallás szerepét az egyén életében, azonban fontos kiindulópont lehet az egyén értékrendszerének feltárához. Őseink hitvilága sokkal mélyebb volt, mint napjainkban, azonban a vallás mint érték még mindig meghatározza

jelenkori társadalmunkat. Interjúalanyaim elbeszéléseikben több alkalommal is hangot adtak a külföldön gyakorolt hitük megélésének akadályaként emlegetett helyhiányt. Csepeli (2023) szerint a „szent hely olyan fizikai környezet, mely elérhetővé, megszólíthatóvá, láthatóvá, hallhatóvá teszi a vallási élmény felébresztésében kulcsszerepet játszó isteni szereplőket, akik elég emberek ahhoz, hogy hogy a hívők közel érezhessék magukat hozzájuk, de egyben távol is vannak tőlük, lévén hallhatatlanok és mindenhatóak” (Csepeli, 2023:50-51). Egy szent hely köré szerveződő vallási közösség hiányában az adott külföldi régióban a Biblia-olvasás és szentmisehallgatás formájában élük meg hitvilágukat interjúalanyaim. *„Olvasok, rengeteget olvasok. Most, amit olvasok az a Biblia. Azt nagyon szeretem. És misét hallgatok”* – hangzik el egy tartósan külföldön élő és dolgozó családanyával készült interjúban.

Egy másik interjúalanyom több évet ingázott lakóhelye és külföldi munkahelye között, majd a család elköltözése lett a következménye. Narrációjukban hangsúlyosan kirajzolódik, hogy jól érzik magukat külföldön, többnyire sikerült beilleszkedniük a társadalomba, azonban itthoni lakóhelyük cseréjére nem gondolnak. *„Én szeretném mindig is megtartani, soha el nem adnám az itteni jogaimat, javaimat”* – mondja meggyőződéssel. A család kiköltözése ellenére is gyakran hazalátogatnak. Identitásukhoz és szülőfalujukhoz való kötődésük legfontosabb eleme a hit, *„nem hiányzik semmi más”* nekik. *„Én annak örvendhetek, ha eljárhatok templomba”* – mondja a családfő, folytatva gondolatát meggyőződéssel vallja, hogy *„ha az ember Isteni hittel él, akkor mindig biztos, hogy egy lehetőséget kap. És azt biztos Istentől kapja, és azt ki kell használni”*. Interjúalanyom és családja Németországban csak a Mária Rádióon keresztül vesznek részt a katolikus vallási szertartásokon. E mögött nem csupán a nyelvi akadály áll, hanem befogadó társadalom kultúrája is. Egy másik interjúalanyom boldogan meséli a heti rendszerességgel történő magyar szentmisén való részvételét. Ebben az esetben egy kisebb létszámú, aktív magyar katolikus közösség él külföldi lakóhelyének közelében. Peter Berger (1967) ezt a folyamatot az externalizáció kifejezéssel definiálja, amely során az egyén, kilépve saját zárt világából, részévé válik egy olyan közösségnek, amelynek tagjai azonos hitet vallanak. Értékként éli meg a hitet és a vallási közösséget egyaránt, mintegy erőt adva a mindennapi nehézségekhez.

„(...) az erdőre kimenni valahová, nekem az a mindenem”

A helyhez kötődés egy másik markáns tényezője, amely kutatásom során kirajzolódott az a táji, természeti környezet. Az a földrajzi tér, ahol az emberek élnek, ahol gyakran járnak és ilyen formán is használnak, azt megélt térként tapasztalnak meg (Canter 1977). Az egyén részévé válik a tér, amelyhez érzelmi helyélmény társul, tartós kötődést eredményezve (Dúll 2009). Kutatásom során számos esetben találok a természeti, táji környezet adottságának tulajdonítható helykötődéssel.

Az érzelmileg kötődő hely cselekvési kontrollra is lehetőséget teremt, ugyanakkor a kreativitás és a hozzáértés-élménye is társul (Low–Altman 1992, Dúll 1998). *„Ismerem körbe a hegyeket és nem adnám semmiért azokat”* – mondja egy családapa, akinek gyerekkora meghatározó helyszíne volt az erdő. Narratívájában úgy beszél a Gyergyói-medence hegyeiről, mintha saját tulajdona lenne. Az érzelmi kötődése révén válik csupán a tulajdonává.

A helyhez kapcsolódó emlékek, értékek és viselkedésminták szintén fontos elemei a helyidentitásnak. A „környezeti múltból” származó kogníciók „azoknak a helyeknek és a rájuk vonatkozó pszichológiai viszonyulásoknak a tranzakcionális összessége, melyek a személy biológiai, pszichés vagy kulturális szükségleteinek kielégülését szolgálták” (Tóth – Dúll 2018: 93). *„Nagyapám eszenyői hagyatéka a vízimalommal csak itt van, máshol nincs. Gyerekkoromban nyáron ott fürödtünk a mosóba. Külföldön azt sem tudják mi az.”* Kijelentéseikben érezhetően többnek tartják magukat a (gyerekkori) élményeiknek köszönhetően.

Byung és Chul (2021) a természeti szép és ember elengedhetetlen viszonyát hangsúlyozza, akik szerint nincs természeti szép a néző, látó, értékelő ember nélkül. Interjúalanyaim táj- és helyismerete kötődést eredményez kibocsájtó társadalmukhoz. A jobb élet és jövedelemszerzés reményében elvándorolt családok fontosnak tartják, hogy gyerekeik tudják és ismerjék azokat a számukra meghatározó helyeket, tájakot, amelyek formálták identitásukat.

„(...) az iskolakezdésre itthon leszünk.”

Kutatásom során több kisgyereket nevelő család tervei között szerepel az iskolakezdés időpontjáig tervezett külföldi lét. A helyhez kötődés része a román nyelv ismerete. A szülők fontosnak

tartják, hogy gyerekeik ne maradjanak le a román nyelv iskolai oktatásáról. „Amikor kell kezdje a nagyobbik az iskolát, megyünk haza. Addig angol oviba jár, hogy tanulja az angolt is.” Egy másik édesanya pedig így nyilatkozik: „mi már megszoktuk, lehet, hogy maradnánk is, de A. a kilencediket itthon akarja kezdeni. Már elévett a román szótárt. Neki az apja hiányzott, mostmár az otthon, a barátok.”

A nyelvi faktor kérdéskörén belül differenciálhatóak a családok a gyerekek életkora alapján: (1) óvodás- és (2) iskoláskorú gyermeket nevelő szülők. Az óvodás korú gyerekek nem érzékelik a kétlaki életet, így a helyváltotatás döntésének motivációja a szülőkre hárul. Iskoláskorú gyerekek – főként olyanok, akik az iskolát lakóhelyükön kezdték el és közben költöztek el – esetében a gyerek honvágya befolyásolja a szülők döntését.

Migráció és kultúra

Egy további kérdéskör, amely az előbbieken ismertetett helyidentitás és helyhez kötődés vizsgálatával párhuzamosan indokoltan hangsúlyossá válik, az a migráció és kultúra kapcsolata. A kultúra átfogó értelmezésébe a környezet egésze beletartozik, szűkebb értelemben pedig a művészetek és különböző tudományágak képezik a részét (Elias 2004). A kultúra és a benne foglalt értékek a nyelv által biztosítják a közösség tagjai számára az ismerősséget és otthonosságérzetet (Geertz 2001).

A migráció és kultúra együttes vizsgálata indokolt, mivel az elvándorlás, kilépés egy új kultúrával rendelkező társadalomba való belépést jelent. A pszichológia tudományág fő kutatási fogalmai a migráció és kultúra metszéspontján a kulturális sokk, kulturális adaptáció, illetve az akkulturáció.

A migráció mondhatni törvényszerű velejárója a kulturális sokk, mivel a megszokott élethelyzetből kilépve új helyzettel találkozik a fogadó társadalomban. Az eredeti koncepció szerint a kilépés és az új kultúrával való találkozás lehet sokkoló hatású az egyén számára, amelyet félelem kísér (Rhinesmith 1985, idézi Winkelman 1994). A félelem alapja lehet felkészületlenség, de a saját kultúra leértékelése is jelentős (Furnham–Bochner 1986).

A szakirodalomban elterjedt Oberg (1960) értelmezése, aki szerint a kulturális sokk az a jelenség, amikor az egyén számára idegen kultúrával találkozik és ennek következtében alkalmazkodási

nehézségei adódnak. Négy szakaszban írja le az új kultúrához való alkalmazkodás folyamatát:

1. mézeshetek (honeymoon stage), vagyis a kezdeti rácsodálkozás időszaka;
2. válság (crisis) időszaka, amikor az egyén kulturális, értékrendbeli és nyelvi különbségekkel találkozik;
3. felépülés (recovery) időszaka, amikor egy kidolgozott stratégia mentén viszonyul az új környezethez;
4. alkalmazkodás (adjustment) az utolsó fázis, amikor az egyén a helyi szokások és nyelv gyakorlatát elkezd.

A kulturális sokk fejlődésének leírására Adler (1972) a következő stádiumokat differenciálta:

1. kontaktusteremtés;
2. félreértések, szétesés;
3. reintegráció;
4. autonómia elérése;
5. függetlenedés.

A két kutató által megalkotott kulturális sokk fejlődési íve hasonlóságot mutat. Mindkét esetben a kezdeti pozitív szakaszt a mélypont követ, majd egyéni stratégia mentén történő építkezés zár.

A kulturális adaptáció a folyamatot, az akkulturáció pedig az eredményt jelenti. „Az akkulturáció tulajdonképpen a kulturális adaptáció eredményeképp értelmezhető, ide értendő a megváltozott nyelvhasználat, kulturális identitás, attitűdök, értékek, étkezési és zenei ízlés, média használati szokások, társas kapcsolatok” (Sipos 2016:28). A (hely)változás adaptációs nehézséget eredményez az élet minden területén. Az egyéneknek meg kell küzdeniük eltérő kulturális szokásokkal és normákkal, esetenként kommunikációs nehézségekkel, faji megkülönböztetéssel, lakhatási körülményekkel (Fülöp–Sebestyén 2011). A KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja az 1990-es évek elején több felmérést is végzett a külföldi munkavállalók körében. Ekkor az elsődleges célpont Magyarország volt, ahol gyakori volt a „lerománózás” jelensége is, ami az érintettekben identitás problémát és frusztrációt eredményezett (Bodó 2016).

Empirikus kutatásom során, a családegyesítés céljával elvándorolt családok narratíváiban rendre visszatérnek a kulturális adaptációs nehézségek. „Nem egyfajta vér folyik az ereinkben, ég s föld különbség van közöttünk. Náluk az ember körül pörög az élet, mi pedig pörögünk az élettel, futunk.”

Az édesanyák több időt töltenek gyerekeikkel, tartozva ezáltal egy-egy óvodai szülői csoporthoz.

Mindez szorosabb kapcsolatot eredményez a helyekkel. Interjúalanyaim fokozott aggodalmukat fejezték ki gyermekeik jövője kapcsán abban az esetben, ha külföldön maradnának. „*Tudod kicsi még, de most is félttem. Sokféle ember lakik itt. Nem úgy van, mint otthon, hogy a szomszéd gyermekkel játszanak az udvaron vagy az utcába. Itt azt se tudjuk ki lakik a házunk másik felében. Zárkózik itt mindenki. Mi lenne így velük? Csak telefonoznának a négy fal között.*”

Iskoláskorú gyereket nevelő családnak könnyebb volt a kulturális adaptáció folyamata, azonban gyerekeiket az iskolában „*izes-beszéd*” jelzőszerkezettel illeték. A tanárok részéről kedveségnek hatott ez, azonban az iskolatársak csúfolódása csakhamar elvette a gyerek kedvét az iskolába járástól.

Sok esetben tettek megjegyzést általánosságban a befogadó társadalomra, amely számukra nem helyettesítheti szülőfalujukat. „*Itt úgy élnék, ahogy mi nem szeretnénk sosem. Mindent megvesznek a nagyboltból. Hiányzik a kicsi kertünk is. De biztonság sincs itt. Este ki se merném engedni a gyerekeim annyira a drogokhoz hasonlókat. Más világ ez egy családnak. Én még egyedül eljövök dolgozni, de jobb nekem is, ha biztonságba tudom otthon a családom.*”

A fentebb taglalt (kulturális) folyamatok során az elvándorlók megkerülhetetlenül szembe találják magukat a számukra különböző értékek megjelenésével, ezek adaptációjával vagy éppen adaptációs problémájával. Az interkulturális találkozás zajlik a befogadó társadalomban, ahol a magától értetődő valóságok és egyes kultúrák ütköznek (Lewis 2006). Így van ez az értékek szintjén is. Csepeli (2023:42) szerint „a társadalmilag konstruált valóság terében az értékek az élet fenntartásához és továbbadásához szükséges dolgok, tevékenységek jelentőségére vonatkozó tapasztalatok, ismeretek, vágyak és érzelmek kikristályosodásaként a konszenzuálisan legjobb megoldások készletét képezik”. Az értékek tehát a cselekvés irányát jelölik ki, a helyes és helytelen között. Empirikus kutatásom során többször is elhangzott a „*nem úgy van, mint otthon*” hasonlat. A családgyejesítés céljával kitelepült családok esetében negatív értelemben hangzott el a példázat, gyermekeik jövőjére gondolva. A befogadó társadalom kultúrájával és értékeivel (nehezen) azonosuló migráns átmeneti életciklusként tekint az adott országban való tartózkodásukra, aggodás, bizonytalanság és félelem kíséretben. „*Nem tudom itt elképzelni gyermekeim jövőjét. Itt egyedül el sem merném engedni még a legközelebbi iskolába sem*” – hangzik el egy aggódó édesanyával készült interjú során.

Összegzés

Rövid fogalmi áttekintést követően empirikus kutatásomat a helyidentitás, helyhez kötődés, valamint kultúra és érték mentén vizsgáltam. A kutatott társadalmi probléma multidimenziális jellege okán a pszichológia tudományterületén keresztül betekintés nyerhettünk a migráció hátterében meghúzódó kihívásokkal teli élethelyzetekbe. A család otthonhoz való kötődése több tényezőn alapszik, amelyek az ideiglenesre tervezett külföldi lét ideje alatt sem veszítik érvényüket. Az általam differenciált helyidentitás három eleme a migrációban résztvevő családok értékrendjét is tükrözi. A vallás és a természeti környezet mint érték a biztonságot, az otthonot és a megnyugvást jelentik interjúalanyaim számára. A román nyelv ismerete az előbbieken túl a jövőbeni identitás része lehet, ami szintén biztonságérzetet ad a szülők számára.

A migráció és kultúra vonatkozásában a kulturális sokk, akkulturáció és társadalmi adaptációs folyamatok rövid ismertetésére helyeztem a hangsúlyt, amelyekkel minden migráns szembesül a befogadó társadalomban. Interjúalanyaim által átmeneti időszakra tervezett külföldi lét családjaikkal együtt hatványozza a fent említett folyamatokat. A befogadó társadalom eltérő kultúrája és értékrendje felülvizsgálatra készíti a kibocsájtó társadalom kultúráját és értékrendjét, egy biztonságosabb jövő reményében.

Felhasznált irodalom

- Adler, P.S. 1972 Culture shock and the cross-cultural learning experience. In Hoopes, D. S. ed. *Readings in Intercultural Communication*. Volume 2, Pittsburgh, PA, Regional Council on International Education, 6–21.
- Berger, P. L. 1967 *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. Doubleday, New York.
- Bodó Julianna 2016 Határátlépések, térbeélések. Migránsok a transznacionális térben. *Iskolakultúra*. 1, 20–30.
- Bokor László 2005 A ciklusok élete és az életciklusok viszontagságai a szelf-fejlődés tükrében. In Pető Katalin (szerk.) *Életciklusok*. Animula Kiadó, Budapest.
- Byung-Chul Han 2021 *A szép megmentése*. Ford. Csordás Gábor, Typotex, Budapest.

- Canter, D. 1977 *The Psychology of Place*. London: Architectural Press.
- Csepeli György 2023 *Értékek ébresztése*. Kocsis Kiadó. Felsőfokú Tanulmányok Intézete, Budapest.
- Düll Andrea 1998 Hétköznapi otthoni rutinok környezetpszichológiai vizsgálata. PhD értekezés. ELTE, Budapest.
- Düll Andrea 2009 *A környezetpszichológia alapkérdései*. L'Harmattan, Budapest.
- Düll Andrea – László János – Horváth-Mility Tünde 2006 A helyvesztés vizsgálata a migrációban lévő magyar fiatalok körében. *Magyar Pszichológiai Szemle*. 61:1, 133–153.
- Furnham A. – Bochner S. 1986 *Culture shock*. Methuen. New York.
- Elias Norbert 2004 *A civilizáció folyamata*. 2. javított kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fülöp Márta – Sebestyén Nóra 2011 Kulturális sokk? Kulturális különbségek Budapesten tanulók amerikai egyetemisták szemével. *Pszichológia*. 31, 2, 81–105.
- Geertz Clifford 2001 *Az értelmezés hatalma*. Antropológiai írások. Osiris Kiadó, Budapest.
- Hardie, G. J. 1989 Environment and behavior research for developing countries. In Zube, E. H., Moore, G. T. eds. *Advances in environment, behavior, and design*. Vol. 2. Plenum, New York.
- Hautzinger Zoltán 2016 *Szemelvények a migráció szabályozásáról*. AndAnn Kft, Pécs.
- Illés Sándor 2000 *Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest.
- Kovács Teréz 2015 Az otthonról a hazáig. In Keszei Andás szerk. *Hely, identitás, emlékezet*. L'Harmattan, Budapest.
- Lewis R. D. 2006 *When Cultures Collide. Leading Across Cultures*. Nicholas Brealey International, Boston, London.
- Low, S. M. – Altman, I. 1992 Place attachment: A conceptual inquiry. In I. Altman, S. M. Low eds. *Place attachment* (1-12). Plenum Press, New York.
- Lukács Éva – Király Miklós 2001 *Migráció és az Európai Unió*. AduPrint, Budapest.
- Nagy-Menyhárt Szidónia 2022 A helyidentitás válsága munkamigráció folyamatában egy székelyföldi nagyközségben. In Ajtonyi Zsuzsa – Prohászka-Rád Boróka – Tódor Erika-Mária szerk. *Válság, változás, perspektívák*. Scientia Kiadó. Kolozsvár, 109–124.
- Niit, T. 1993 *Dangers to self-identity in urban high-rise areas*. Handout. III. European Congress of Psychology, July 4–9 1993. Tampere, Finland.
- Oberg, Kalervo (1960): Cultural Shock: Adjustment to new cultural environments. *Practical Anthropology*. 177–182.
- Sik Endre 2022 *A migráció szociológiája 3.0*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Sipos Szandra 2016 A migráció főbb pszichológiai megállapításai. *Nemzetbiztonsági Szemle*. 1. 18–33.
- Sironi, A., Bauloz, C. & Emmanuel, M. (Eds.) 2019 *Glossary on Migration*. International Organization for Migration (IOM).
- Pain, R. 2000 Place, social relation and fear of crime: a review. *Progress in Human Geography*. (24) 3.
- Proshansky, H. M. – Fabian, A. K. – Kaminoff, R. (1983). Place-identity Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3: 67–83.
- Tóth-Varga Violetta – Düll Andrea 2018 „Aki nek a szíve fáj meggyógyítja ez a táj...” Érzelemszabályozás a régi pesti kávéházakban analitikus orientáltságú környezetpszichológiai megközelítésben. *Imágó Budapest*. 7(2):86–120.
- Váradi Mónika Mária 2018 Elméleti kaleidoszkóp – a migrációs tapasztalatok értelmezési lehetőségei. In Váradi Mónika szerk. *Migráció alulnézetből*. Argumentum Kiadó, 13–42.
- Ward C. 2001 The ABCs of acculturation. In D. Matsumoto (ed.) *Handbook of culture and psychology*, Oxford University Press, New York, 411–445.
- Winkelman M. (1994) A kapcsolatban bontakozó lélek. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest